

PROCEDURES, PRINCIPES & PRAGMATISME

Over de totstandkoming van de
eindtermen-adviezen

eindtermen- ontwikkeling

Op 18 januari 1988 schreef de Minister van Onderwijs en Wetenschappen een brief aan het Instituut voor Leerplanontwikkeling SLO met het verzoek om een advies samen te stellen over voorlopige eindtermen basisonderwijs. Veertien dagen later gaf hij het startsein voor de 'ontwikkelingsgroepen' die zich moesten bezighouden met de opstelling van concept-eindtermen voor de basisvorming. Hij werd op zijn wenken bediend. Precies een jaar later, op 18 januari 1989, kon hij het advies voor eindtermen basisonderwijs en dat voor eindtermen basisvorming in het voortgezet onderwijs in ontvangst nemen: samen twintig blauwe en groene boekwerkjes en een verantwoordingsrapport. Wie klaarden deze klus? Had 'het veld' invloed op de uitkomst? Ria Jaarsma, onder meer onderwijspubliciste, sprak (afzonderlijk) met enkele betrokkenen uit VON-kringen en reconstrueerde het verloop van het proces.

De denktank 'basisonderwijs'

Het *Advies over de voorlopige eindtermen basisonderwijs* is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de SLO. De werkzaamheden werden uitgevoerd door een projectgroep bestaande uit SLO-medewerkers, aangevuld met externe deskundigen. Ter ondersteuning van deze projectgroep werden resonansgroepen in het leven geroepen om te adviseren over het ontwikkelwerk op afzonderlijke leergebieden. Henk Lammers, wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Amsterdam, maakte deel uit van de resonansgroep 'Nederlandse en

Friese taal'. Hij had tien collega's: schoolbegeleiders, opleiders en één directeur van een basisschool.¹

Waar was 'het veld'? 'Dat weet ik niet', zegt Henk. 'De samenstelling van de resonansgroep was een SLO-verantwoordelijkheid. Misschien vond de SLO dat de resonansgroep een goede afspiegeling van het veld vormde. Ik denk dat ik gevraagd ben omdat ik SLO-mensen kende vanuit een eerder samenwerkingsverband. Mijn deskundigheid ligt op het gebied van taalbeheersing, niet op dat van het basisonderwijs. Maar op de universiteit heb ik altijd geroepen dat we meer oog moeten hebben voor wat er

in de praktijk gebeurt. Als je dan voor zo'n commissie gevraagd wordt, kun je bijna niet weigeren. Trouwens, ik vind het ook belangrijk.'

Omdat de ontwikkeling van de (voorlopige) eindtermen basisonderwijs een formele opdracht aan de SLO was, vervulde de VALO-M (Veldadviescommissie Leerplanontwikkeling Moedertaal) volgens de gebruikelijke formule een adviesfunctie naar de Bestuursraad van de SLO.² Op 13 april 1988 adviseerde de VALO-M en sprak zij haar grote zorg uit over de mogelijke schadelijke gevolgen van de vaststelling van eindtermen voor de inhoud en vormgeving van het moedertaalonderwijs in het basisonderwijs. De Bestuursraad koos er op bestuurlijk-pragmatische gronden voor de voorlopige eindtermen toch te ontwikkelen. Tijdens het ontwikkelproces werden verschillende concepten informeel becommentarieerd door de ad hoc subcommissie 'Werken aan taalvaardigheid' van de VALO-M, die onder voorzitterschap van Annelies Dekkers werkte aan de adviesvoorbereiding voor de afronding van het gelijknamige basisschoolproject. Onder meer die commentaren zijn door de secretaris van de VALO-M, Resy Delnoy, verwoord op een bijeenkomst van de resonansgroep en verder verwerkt in het uiteindelijke, formele *Advies over de 'Voorlopige eindtermen basisonderwijs'* van 20 september 1988. De conclusie: 'De VALO-M evalueert de tot dusver uitgevoerde eindtermenoperatie als een niet zinvolle aangelegenheid voor het moedertaalonderwijs. Zij adviseert de Bestuursraad van het Instituut voor Leerplanontwikkeling SLO dan ook op dit moment geen eindtermen Nederlands/Fries vast te stellen.'³

Denktank 'basisvorming'

De adviezen over de *voorlopige eindtermen basisvorming in het voortgezet onderwijs* zijn het resultaat van de activiteiten van 'ontwikkelingsgroepen', bestaande uit door de minister benoemde leden, een onafhankelijke voorzitter en een SLO-functionaris als secretaris. De 'eindtermencommissie' (= ontwikkelingsgroep) Nederlands bestond uit Addie Gerritsen en Paul Doesborgh, op voordracht van respectievelijk de VON en de sectie Nederlands van de VLLT, Johan Eimers, uit de sfeer van de opleidingen, Willem van Roosmalen (CITO-medewerker), Jan Verbeek als (SLO-)secretaris en Steven ten Brinke, werkzaam bij het Pedagogisch Didactisch Instituut te Utrecht, als voorzitter. Zoals in alle eindtermencommissies voortgezet onderwijs had ook in die voor Nederlands een waarnemer uit de Groep Educatieve Uitgevers (GEU) zitting. (Johan Eimers: 'Ik heb dat wat potsierlijk gevonden. Een alle-raardigste man, daar niet van. Hij is één of twee keer geweest en heeft er zo'n beetje bij gezeten.'

De commissie heeft haar ontwerp-eindtermen voorgelegd aan een, via een representatieve steekproef tot stand gekomen, gezelschap van 45 leerkrachten uit het huidige scholenbestand. In een tweede bijeenkomst is advies gevraagd aan vertegenwoordigers van de eerste- en tweede-graads opleidingsinstituten. En ten slotte is een kleine groep van vak- en velddeskundigen om schriftelijk commentaar gevraagd. De commissie constateerde aan het eind van de rit 'dat het ontwerp in grote lijnen geaccepteerd wordt'.⁴

De VALO-M, die formeel geen rol speelde bij de totstandkoming van het advies van de ontwikkelingsgroep, leverde desgevraagd een commentaar⁵ met een aanmerkelijk kritischer teneur dan de optimistische constatering van de eindtermencommissie doet vermoeden. Evenals het advies ten aanzien van de eindtermen basisonderwijs kwam het VALO-M-commentaar mede tot stand op basis van inbreng van een ad hoc subcommissie 'Moedertaal en basisvorming' die zich onder voorzitterschap van Kees Sluis bezighoudt met het inventariseren van wenselijke inhoud van het vak Nederlands in de eerste fase van het voortgezet onderwijs en de gewenste leerplanontwikkeling daarvoor. Het commentaar van de VALO-M heeft weinig tot geen invloed gehad op het (voorlopige) resultaat. Resy Delnoy: 'Ons commentaar was één dag te laat en toen kon het niet meer verwerkt worden. Als je bedenkt dat het pas op 29 september werd gevraagd en wij op 1 november reageerden, kun je zeggen dat de eindtermencommissie wel érg weinig tijd gereserveerd had voor het verwerken van de reacties.'

Invloed

De krachtsverhoudingen tussen de verschillende bij het proces betrokkenen waren ongelijk.

Dat gold voor de resonansgroep eindtermen basisonderwijs ten opzichte van de SLO-projectgroep. Het gold voor de VALO-M die in de procedure rond de eindtermen basisonderwijs (ten opzichte van de SLO-Bestursraad) wél en in het ontwikkelingsproces eindtermen basisvorming niet een tot iets verplichtende adviesfunctie vervulde. Het gold voor de leden van de eindtermencommissie Nederlands ten opzichte van de voorzitter, de SLO-secretaris en het CITO-lid. Formele posities verschilden, maar ook de invloed in termen van tijd, beschikbaarheid en energie waren ongelijk verdeeld. De voorzitter, maar vooral de SLO- en CITO-functionarissen hadden (relatief) veel meer tijd tot hun beschikking dan de overige leden van de eindtermencommissie. Johan Eimers kon één dag per maand aan het werk besteden en Addie Gerritsen was voorzien van één taakuur per week. Dat betekende dat het initiatief vrijwel altijd aan de kant van 'de functionarissen' lag.

'Alle stukken', vertelt Johan, 'werden geformuleerd door Jan Verbeek en Willem van Roosmalen. Wij konden er dan in de vergaderingen op reageren. Een enkele keer nam een van ons op zich om iets te formuleren, maar dat waren uitzonderingen.' Op zich had hij geen moeite met die procedure: 'Ik wist het van tevoren. En ik vond dat het eigenlijk heel goed ging.'

Addie: 'Ik heb het heel moeilijk gevonden om op te boksen tegen de anderen. Niet negatief, maar toch: moeilijk. Steven werkte heel sterk vanuit het idee: het móet voor elkaar komen. En ook Jan Verbeek was erop uit om het proces tot een goed einde te brengen. De principiële opvattingen in de commissie liepen niet écht uit elkaar, maar ik zat toch meer op de lijn van het brede begrip *moedertaalonderwijs*. Maar dat was minder aan de orde, het ging om het vak Nederlands.'

Hebben de geïnterviewde leden van de commissie achteraf het gevoel dat ze voldoende invloed op het resultaat hebben kunnen uitoefenen?

Johan is daar wel tevreden over: 'We slaagden er zeker in dingen wezenlijk te veranderen. Als ik naless wat het uiteindelijk geworden is, vind ik het ook wel aardig om dat te herkennen.' Ook Addie vindt dat de commissieleden toch wel heel veel hebben bijgeschaafd: 'Wat ik altijd noem "de leuke dingen

voor de mensen" — het idee dat kinderen taal ook leuk moeten vinden — die waren er helemaal uit verdwenen op een gegeven moment. Omdat wij grote bezwaren hadden tegen al één maar dorre droge dingen, is dat er in de toelichting toch weer in gekomen. Je moet er soms heel goed voor lezen, maar het stáát er wel. Er zit ruimte in om bijvoorbeeld aan creatief schrijven te doen, ook al zijn de resultaten daarvan niet toetsbaar.

Andere zaken die wij bepleitten werden niet overgenomen. Bijvoorbeeld wijziging van de traditionele indeling van het vak. Dat zou te ver van de huidige praktijk af staan. Ik had een andere indeling, bijvoorbeeld zoals je die bij Gericht Schrijven gebruikt, veel logischer gevonden. Die heb ik dan ook voorgesteld. Maar zonder resultaat. Heel jammer, want dat zou écht vernieuwend gewerkt hebben.'

Ook Henk Lammers is als lid van de resonansgroep eindtermen basisonderwijs van mening dat er sprake was van een behoorlijke invloed op het resultaat: 'Ja, zéker. Een groot aantal eindtermen dat in de eerste versie stond is verdwenen. Er zijn in de uiteindelijke versie ook eindtermen gekomen die vanuit de resonansgroep zijn aangedragen.

Aan de andere kant houdt het proces ook een zekere verschraling in. Er komt een stuk van de projectgroep in de vergadering aan de orde. Dat wordt zeer gedetailleerd besproken. Die inbreng vind je dan in afgeslankte vorm terug in een volgend stuk. Dat is dan weer de basis voor de definitieve versie, waarin nog meer verdwenen blijkt. Dat wordt dan nog een keer herschreven, omdat het niet te lang mag worden. En dan blijft er nòg meer verdwenen.'

'Genuanceerd tevreden' lijkt de term die past bij de reflectie van de geïnterviewden op hun invloed tijdens het ontwikkelproces.

Van principes naar pragmatisme

De invloed van participanten in het proces was toch al beperkt. Uitgangspunten en richtlijnen lagen tevoren vast.

Zowel in haar advies over de voorlopige eindtermen basisonderwijs als in haar commentaar op de resultaten van de eindtermencommissie basisvorming Nederlands bekritiseert de VALO-M de manier waarop de projectgroep en de

commissie daarmee zijn omgegaan. Enerzijds 'zijn niet in alle gevallen de richtlijnen/aanwijzingen opgevolgd en [zijn] voor dat verzuim geen redenen aangegeven' (basisonderwijs)³, anderzijds vindt de VALO-M het 'opmerkelijk' dat de eindtermencommissie basisvorming haar taakopdracht niet heeft geïnterpreteerd en bevreemdt het haar dat de commissie 'zich kennelijk zonder meer heeft neergelegd bij de beperkingen die haar zijn opgelegd, door alleen maar eindtermen te formuleren die betrekking hebben op het cognitieve terrein, daarmee de vormende aspecten van het moedertaalonderwijs buiten beschouwing latend'.⁵ Juist dáárdoor worden de uitgangspunten geweld aangedaan, vindt de VALO-M. En óók daardoor is onduidelijk waaróm, zoals de VALO-M constateert, de richtlijnen onevenwichtig of zelfs in het geheel niet zijn opgevolgd.

In de VALO-M-stukken ook fundamentele kritiek op de eindtermen-as-such: een selectie-instrument, codificatie van traditionele onderwijspraktijken en daardoor hindernissen voor vernieuwing, reductie tot meetbare effecten, etc. Kritiek die in VON-kringen niet nieuw is. Johan Eimers en Addie Gerritsen begonnen aan hun werk in de eindtermencommissie als verklaarde tegenstanders van eindtermen. Addie: 'Ik had "ja" gezegd omdat ik dacht: ik moet proberen die ontwikkeling tegen te houden. Maar als je eenmaal ja hebt gezegd, moet je roeien met de riemen die er zijn. De richtlijnennotitie was heel sturend. Er was weinig ruimte.

Maar ik ben er in de tussentijd ook genuanceerder over gaan denken. In principe ben ik nog steeds tegen eindtermen, maar als het eenmaal deze kant op gaat, dan moet je er wat van zien te maken. Je moet er maar een beetje pragmatisch mee omgaan, hoewel ik éígenlijk altijd op de principiële lijn zit. Ik had met Johan de afspraak gemaakt, dat we eruit zouden stappen als we het ethisch niet meer verantwoord zouden vinden. Zover is het niet gekomen. Dat komt ook doordat ik er wat anders over ben gaan denken. Als je in de VON bezig bent, word je misschien toch wat elitair in je denken over taalonderwijs. Je hebt alleen te maken met een aantal witte raven die vernieuwingen willen doorvoeren. Maar dat leeft niet in brede lagen van het onderwijs.'

Ook Johan was aanvankelijk tegen de eindtermen. 'En ik heb nog niet het gevoel "ha fijn, dat er eindtermen komen". Maar ik denk wel:

als ze er toch komen, dan kun je er maar beter bij zijn. Natuurlijk, we zijn in het moedertaalonderwijs al jaren bezig om ook het werken aan attitudes in de doelstellingen op te nemen. De minister wilde alleen eindtermen voor vaardigheden en kennis. Daar is in de commissie ook stevig over gediscussieerd. En uiteindelijk is dat naar mijn gevoel op een bevredigende manier in de toelichting opgenomen.'

Positief resultaat?

De VALO-M laat geen twijfel bestaan omtrent haar oordeel over de resultaten van de eindtermen-ontwikkelaars. Ook anderen, die niet formeel betrokken waren, hebben kritiek. De geïnterviewden zijn redelijk positief.

Addie tot slot: 'Ik vind het toch wel een goed resultaat. Als streefdoelen. Ik zou de eindtermen basisvorming het liefst gebruiken zoals de eindtermen voor het basisonderwijs bedoeld zijn: als richtlijnen voor onderwijsverandering. Maar ik ben pessimistisch genoeg om te denken dat je dat alléén bereikt door eindtermen vast te stellen. Vanzelf veranderen mensen blijkbaar niet. Als je niet toetst voelen ze de noodzaak tot verandering meestal niet. Het resultaat biedt de vernieuwers mogelijkheden tot invulling. Ik ben ook heel tevreden over het feit dat de rol van grammatica heel sterk is teruggedrongen.'

De eindtermencommissie continueert op verzoek van de minister haar werkzaamheden ook nu de adviezen er liggen. De minister heeft al aangekondigd dat ze waarschijnlijk veranderd zullen moeten worden. Allerlei instanties zijn door hem gevraagd om commentaar te leveren. Addie: 'Wat dat zal opleveren weet ik niet. Maar wij hebben afgesproken dat we, als we veel aan het principe moeten veranderen, ermee kappen. Maar je weet nooit of men dat dan ook doet ...'

Noten

- 1 Zie *Verantwoordingsrapport bij het advies over voorlopige eindtermen basisonderwijs* Enschede, SLO, november 1988, p. 75.
- 2 Zie VON-info Moer 1988/4, p. 45 e.v.
- 3 VALO-M5400/88-190/3, p. 7.
- 4 *Advies over de voorlopige eindtermen basisvorming in het voortgezet onderwijs. Deel 8 Nederlands*. Zoetermeer, Min. van O&W, januari 1989.
- 5 VALO-M5410/88-239/6.